

102 1B
KISWAHILI KARATASI 1B
OCT. NOV 2004
2 ½ HOURS

1. UFAHAMU

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali

Wahenga walisema “mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.” Hii ina maana ya kuwa ukilogopa kutumia ufito kumchapa mtoto wako, ukamdekeza atadeka na hatimaye ataharibika. Methali hii ina picha yake ambyo ni, “Ukicha mwana kulia, utalia wewe.”

Hizi ni methali zilizojaa busara kubwa. Mathalini wewe ni mzazi au mtu yeyote mzima aliyetunikiwa madaraka juu ya watoto. Lakini kila wanapokiuka uadilifu au mmoja wao anapokosea wewe unambembeleza tu, basi huwa unaizorotesha tabia yake. Mwisho, mtoto huyo anaweza kuishia kuwa mtundu.

Hata hivyo, ni sharti tujue ya kwamba tuko katika njia panda hapa. Kwa upande mmoja, zamani ilichukuliwa kwamba watoto na hata wanawake watu wazima hawana akili. Kwa ajili hiyo, iwapo mwanaume mtu mzima ana jambo la kuwaeleza, njia pekee ya kuliingiza katika “akili” yao “hafifu” ni kuwatwanga ili kulikongomeza jambo hili. Ukweli ni kwamba akili ya mtoto si hafifu hata. Unaweza kusema ni kama mmea, ambao usiporutubishwa kimakusudi, ukapaliliwa vyema na kustawishwa stahiki yake, basi hudhoofu” na mwishowe kufifia.

Kwa upande mwingine, mtazamo wa kisasa ni tofauti kabisa, imethibitishwa ya kwamba wanawake ni sawa kabisa katika maumbile yao wakilinganishwa na wanaume. Kwa jinsi hiyo, kweli wapo wanawake amabo hawana mwelekeo timamu kuhusu maisha. Lakini ni kweli pia kuwa wapo wanaume watu wazima mamilioni ambao hawana akili. Kadhalika, si kweli kuwa watoto wote, kwa sababu ya umri wao tu, basi hawana akili. Ama kwa kusema kweli binadamu yeyote kuwaliwa na akili zake timamu isipokuwa wale ambao kwa bahati mbaya maumbile yamewapa akili pungufu. Hili litokeapo basi tunalikubali tu. Hatuwezi kumlaumu mtu kama huyo au muumba wake. Kwa hakika huu ndio msingi wa methali. “Akili ni nywele, kila mtu ana zake.” Vinginevyo, mtazamo wa kizamani ni taasubi kogwe tu za kiume zilizopitwa na wakati.

Aidha, kwa sababu watu wote huzaliwa na akili timamu, tena hawawi watu wazimu kabla ya kuwa watoto kwanza, mtu mzima yeyote ana hali gani ya kuwadhulumu watoto na kujipambaniza na lawama za uongo dhidi ya vijana hao kwa madai kuwa hawana akili? Na je, ikiwa hawana akili, basi ndipo waonewe? Wanyanyaswe? Hili si jambo la busara. *Kurudi mtoto kwa visa vya maonevu ni kumrudisha nyuma kiumbe huyo.* Kurudi kufaako ni kwa kupeleka mbele, sio kwa kurudisha nyuma. Kurudi kuelekezako mbele ni kwa uongozi mwafaka, uongozi ambao lengo lake ni kummulikia mtoto kurunzi ilimradi kumwongoza mtoto.

Mtoto ana haki ya kuhudumiwa kwa njia yoyote ifaayo ili akue na akili yake ikomae kikamilifu. Inafaa asomeshwe, apewe malezi bora ili naye aje alee wengine kistahiki.

- (a) “Mapenzi yasiyo kipimo yanaweza kuwa hatari kwa mtoto.” Eleza kikamilifu huku ukirejelea habari uliyosoma (alama 3)
- (b) Fafanua njia panda inayorejelewa na mtunzi (alama 3)
- (c) Mtoto analinganishwa na mmea katika taarifa hi, kwamba “usiporutubishwa kimakusudi, ukapaliliwa vyema na kustawishwa stahiki yake basi hudhofu.” Tahtmini kulinganishwa huku, huku ukirejelea taarifa (alama 4)
- (a) “Akili ni nywele, kila mtu ana zake.” Eleza maana ya ndani ya methali hii kulingana na taarifa (alama 4)
- (b) Onyesha kwamba unaelewa maana ya:
“Kurudi mtoto kwa visa vya maonevu ni kumrudisha nyuma kiumbe huyo” (alama 4)
- (c) Eleza maana ya:
(i) Kulikongomeza (alama 2)
(ii) Kujipambaniza

MUHTASARI

Maendeleo ya taifa hutegemea jinsi wananchi wanavyolitolea katika kulibingirisha gurudumu la uchumi wao. Kila mwanajamii anahitajika kujibidisha katika kazi au taaluma yake. Mzalendo yeyote yule hupata motisha ya kufanya kazi iwapo anaweza kupata ile kazi aliyokuwa akitamani.

Kumakinika katika taaluma Fulani si jambo jepesi na huchukua muda kutengeneza. Kwa mfano, ili mhazili apate staha ya uhazili sharti apatie ngazi mbali mbali. Mwanzo kabisa lazima kumpa fursa ya kujiunga na vyuo mbali mbali vya uhazili. Anapojiunga na vyuo hivyo ndipo safari inapoandaliwa. Kukamilisha safari hii inahitaji muda wa miaka mine-mitano. Anapohitimu kuwa tayari ameimudu shughuli hiyo. Hata hivyo, anatakiwa afanye mazoezi kila mara ili asisahau yanayohitajika katika taaluma hiyo. Wengi waliokwishapata ujuzi huo wa wale wenzao ambao katika masomo wana utaakamu kama wao. Ijapokuwa wote ni wahazili, viwango vyao ni tofauti na mishahara pia hutofautiana. Tofauti hapa ni daraja zao za vyeo. Baada ya kuhitimu na kupata vyeti vya uhazili ni rahisi kupata au kutopata kazi zenye ujira wa kuvutia. Anayefanikiwa ana sayari ya kujikakamua hasa kwa upande wa uzingatifu wa kazi kikamilifu na kutunza hadhi ya ofisi yake.

Kuna mashirika makubwa yanayojiweza kiuchumi, ambayo rasimali yake ni imara. Mashirika madogo huwa yana rasimali yenye kuyumbayumba. Mashirika haya yana wahazili na wanafunzi ambao hupata mishahara duni. Wanafunzi wote hao hufanya kazi kwa kutokuwa na uhakika wa kulipwa mwisho wa mwezi. Watu kama hao hawawezi kutilia maanani kazi zao. Mashirika mengine hayana utaratibu maalum, wa kulipa mishahara kwa vile hutegemea utu wa mkurugenzi. Badhi ya wakuu hao huwa wabanizi na huwapunja wafanyi kazi wao. Hili ni swala nyeti ambalo linahitaji litatuliwe kwa

kuwa na chama cha kupigania haki za wafanyakazi. Wakati wanapotafuta kazi, Wahazili wengi huwa ni wahitaji na hukubali chochote wanachopewa.

Wale waliobahatika kupata nafasi ya ajira katika kampuni kubwa za kimaataifa, mishahara huwa ni ya kutia moyo. Katika dunia hii wahazili wana vibarua vigumu, kwa sababu lazima wapate tajriba na uzoefu wa taaluma inayoendelea na shirika Fulani. Mhazili anapotumia msamiati usionda sambamba na shughuli za kiofisi hawasiti kufoka. Wavumilivu miongoni mwao hula mbivu. Hawa hawafi moyo bali hujitahidi zaidi ili wasikumbwe na kimbunga cha kufokewa. Kuna wengine ambao humwaga unga.

- (a) Bila kupoteza iliyokusudiwa na mwandishi wa taarifa, fupisha aya ya kwanza na ya pili (maneno 60 – 70) Alama 2 kwa mtiririko (alama 8)
- (b) Kwa kuzingatia aya mbili za mwisho, eleza mambo muhimu yanayoshughulika na mwandishi (maneno 60 – 70) alama 2 kwa mtiririko (alama 8)

3. MATUMIZI YA LUGHA

1. (a) Andika udogo na ukubwa wa jina ngoma (alama 2)
- (b) (i) Eleza namna mbili za matumizi ya alama ifuatayo ya uakifishi (;)
(alama 2)
(ii) Tunga sentensi mbili tofauti zinazoonyesha matumizi hayo
(alama 2)
- (c) Tofautisha maana ya sentensi zifuatazo
(i) Kazi yote ni muhimu
(ii) Kazi yoyote ni muhimu (alama 2)
- (d) Tunga sentensi mbilimbili kuonyesha matumizi mawili tofauti ya
I. Ka
II. Ndivyo (alama 4)
- (e) Tunga sentensi kuonyesha matumizi sahihi ya viunganishi hivi
(alama 2)
(i) Ingawaje
(ii) Ilhali
- (f) Tambulisha kielezi, kivumishi na mnyambuliko wa kitenzi katika sentensi ifuatayo:
Msichana mrembo alikuja upesi akimkimbilia dadake (alama 2)
- (g) Andika kifungu hiki kutoka usemi wa taarifa hadi usemi halisi
(alama 4)
Watoto waliambiwa na mama yao watakaporudi nyumbani waoge. Wale, halafu waanse kusoma moja kwa moja badala ya kuharibu wakati wao kwa kutazama vipindi vya runinga. Aliwakumbusha kuwa wanaofanya maonyesho kwenye runinga tayari wamefuzu shuleni na wameajiriwa kazi

- (h) (i) Taja vihusishi vitatu vinavyorejelea mahali, wakati na kiwango (alama 3)
(ii) Tunga sentensi kuonyesha matumizi ya kila kihusishi (alama 3)
- (i) Andika sentensi zifuatazo upya kwa kufuata maagizo
(i) Alicheza kwa bidii akawafurahisha wengi waliohudhuria tamasha hizo
Anza kwa: Kucheza (alama 2)
(ii) Karamu hiyo ilifanya sana, kila mtu alikula chakula akatosheka
Anza kwa: chakula (alama 2)
- (j) Tunga sentensi mbili tofauti ukitumia vitenzi hivi vya silabi moja (alama 2)
(i) Pa
(ii) La
- (k) Unda vitenzi kutokana na majina haya: (alama 2)
(i) Mtukufu
(ii) Mchumba